
Prilozi iz političke teorije

Izvorni znanstveni članak
316.334.3(497.5)

Politika pritiska kao ideal – tipski model političke komunikacije između “centra” i “periferije”

JOSIP ŽUPANOV*

Sažetak

Politika pritisaka na Hrvatsku kao egzemplaran — premda ne i usamljen — primjer nije dosad inspirirala empirijske i teorijske studije tog fenomena. Rasprava o tome ostala je na razini dnevno-političkog diskursa, pa i “kafanske politike”. S obzirom na njezinu presudnu aktualnost, a i teorijsku “isplativost”, autor je u ovom eseju pokušao teorijski odrediti pojam pritiska i na primjeru Hrvatske prikazati njegove ciljeve, domašaje, dinamiku i buduće izgleda i ishoda. Od mogućih pristupa odabrao je “polit-ekonomski pristup” koji politiku (nad)pritiska definira kao specifičan oblik političke komunikacije između “centra” i “periferije” u Wallersteinovu “svjetskom sustavu”. Pri tome na primjeru Hrvatske pokušava doći do ideal-tipskog modela takve komunikacije kombinacijom politološke i sociološke analize. Po njegovu mišljenju, zbog određene konjunktura kontingentnih okolnosti Hrvatska je najbliža idealnom tipu takve komunikacije.

U pomanjkanju sistematskih empirijskih podataka, rasprava se nužno kreće na teorijsko-hipotetskoj razini, pa je stoga valja shvatiti kao poziv na daljnju raspravu i kao poticaj za empirijske studije.

Kako je, međutim, riječ o vrlo dinamičnom fenomenu, postavlja se pitanje: vrijedi li piščeva argumentacija i danas kao u vrijeme predaje rukopisa uredništvu. Dogodile su se (točnije, događaju se) dvije vrste promjena: (1) rat na Kosovu koji snažno potvrđuje autorove teze u vrijeme dovršenja članka; (2) stanovito “zatopljenje” u odnosima međunarodne zajednice (osobito SAD) i Hrvatske, pri čemu se (još) ne može zaključiti je li to promjena u osnovnim stratejskim trendovima ili je to samo “političko-meteorološki” fenomen (smjenjivanje hladnijih i toplijih razdoblja). Stoga nisam smatrao da su potrebne bilo kakve promjene u predanom tekstu; valja pričekati i u međuvremenu iznesene (hipo)teze podvrći kritičkom ispitivanju.

* Akademik Josip Županov, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, profesor u mirovini.

Uvodna razmatranja

Kad bismo se danas upitali koji je znak prepoznavanja Hrvatske u međunarodnim odnosima, možda bi najtočniji odgovor bio: “pritisak” međunarodne zajednice na hrvatsku državu i hrvatski etnicitet u BiH. U po-manjkanju empirijskih studija može se, na temelju medijskih informacija, konstatirati:

1. da “pritisak” (politika pritiska) rekurentno traje od međunarodnog priznanja Hrvatske (1992.) do danas, s tendencijom eskaliranja nakon operacije “Oluja” (1995.);
2. da su u toj politici sudjelovali i sudjeluju – u većoj ili manjoj mjeri – svi relevantni “međunarodni čimbenici”, uključiv nevladine udruge (NGO) i haški tribunal. Kada bi se kvantitativno izračunale sve frekvencije javnih (medijski pokrivenih) pritisaka, Hrvatska bi izbila u sam vrh periferijskih zemalja, ako ne bi bila i svjetski rekorder;
3. da se političke akcije međunarodne zajednice i službeno nazivaju “pritisakom” ili “vršenjem pritiska” uglavnom na području Hrvatske, SRJ i BiH, a da se na nekima drugim, ne manje gorućim, kriznim područjima u svijetu (posebno na bliskoistočnom kriznom području) ta sintagma rjeđe rabi ili se uopće ne upotrebljava.

Ako su te konstatacije točne, nameću se mnoga pitanja: koji se ciljevi žele postići tim pritiscima u svakoj od tri bivše jugoslavenske republike, a koji se rezultati stvarno postižu (u smislu i manifestnih i latentnih funkcija); je li ta politika samo jedan od regionalnih modela političke komunikacije u suvremenom svijetu ili je to – bar u tendenciji – opći obrazac (model) političke komunikacije između “centra” i “periferije” u planetarnim razmjerima? Kako je i gdje je nastao taj model (je li riječ o inovaciji ili kulturnom transferu); je li taj model dosegao plafon (je li ušao u asimptotu) ili se dalje razvija i u kojem smjeru; koje su granice njegove efikasne primjene (ako postoje neke granice)?

Preliminarna pitanja i osnovni pristupi problemu

Prvo preliminarno pitanje: Ako srž svake politike (državne i nedržavne) čine odnosi moći koja se efektira pritiskom (kao što se u fizikalnom svijetu potencijalna energija efektira pretvaranjem u kinetičku), onda pritisci na jugoistočnoj euro-periferiji nisu nikakav hrvatski (a ni srpski ni bošnjački) specijalitet. Malo koja država članica UN ne doživljava neke pritiske. Jer, pregovori bez ikakva pritiska bili bi jednako apsurdni kao vodovod bez tlaka u cijevima ili električna mreža bez napona. Razlike između pritisaka, kojima su izložene države, samo su u intenzitetu i trajanju – one su samo kvantitativne. Stoga su, s teorijskog stanovišta (efektuiranje

moći), pritisci na Hrvatsku (SRJ i BiH) iste kvalitete kao i pritisci na bilo koju drugu zemlju.

Da budemo što konkretniji: (1) svaka udruga (nacionalna ili internacionalna) ima pravo postaviti uvjete pristupnicima po sistemu “Take it or leave it”. Ti su uvjeti samorazumljivi i ne mogu se smatrati pritiskom u pejorativnom smislu; (2) u civiliziranom svijetu vrijedi maksima rimskog prava “Pacta sunt servanda”. Stoga se zahtjevi da neka država (npr., Hrvatska) ispunjava ugovorne obveze ne mogu etiketirati kao pritisak.

Međutim, i vršenje pritiska (čak i u otvorenom ratu) podliježe nekim pravilima koja ograničavaju uporabu određenih taktičkih sredstava. Ta su pravila unaprijed dana (dogovorena) pa ih akteri ne mogu svojevoljno mijenjati od trenutka do trenutka.¹ Stoga valja postaviti sljedeće pitanje: Vrše li se pritisci na Hrvatsku samo u okviru normi međunarodnog prava i diplomatskog protokola (koji je i sam civilizacijska tečevina), koji i danas važe u komuniciranju među etabliranim nacionalnim državama, ili se te norme i običaji arbitrarno reinterpreteraju ili, pak, bez obrazloženja krše?

O tome, na žalost, nema nikakvih empirijskih utemeljenih studija. Međutim, budući da se pritisci većinom zbivaju u ozračju masovnih (osobito elektronskih) medija, svaki obrazovani konzument medijskih informacija može doći do ovakvih zapažanja:

1. da se jednoj međunarodno priznatoj državi postavljaju zahtjevi koje bi svaka “normalna” nacionalna država *a limine* odbacila (npr., da se nekoj međunarodnoj instituciji predaju dokumenti koji sadržavaju osjetljive vojne i državne tajne, i to uz prijetnju sudskim sankcijama, koje čak ni pravno nisu utemeljene);
2. da se u mirnodopskoj situaciji postavljaju ultimativni zahtjevi (pa bili i opravdani) uz uporabu retorike koja više priliči ratnom stanju;
3. da se arbitrarno intervenira u stvari koje spadaju u domenu autonomnog odlučivanja državnih zakonodavnih, ili izvršnih ili sudskih, organa (koje se smatraju “unutarnjom stvari” svake države). Istina, to se ponekad objašnjava (i opravdava) općim trendom ograničavanja nacionalnog suvereniteta, slabljenjem teritorijalne vlasti (države), a jačanjem neteritorijalne vlasti – primjerice međunarodnih asocijacija, transnacionalnih kompanija, nevladinih udruga i sl. Uvažavajući tu argumentaciju – uz dužan oprez, jer trendovi nisu jednoznačni – ipak nema sumnje da su slične intervencije u “unutarnju politiku” neke “normalne” eu-

¹ Uzmimo kao primjer kolektivno pregovaranje u gospodarstvu (collective bargaining). Već su prvi propisi o kolektivnom pregovaranju u američkoj privredi (Wagnerov zakon) uveli institut “unfair labor practices” koji je i managementu i sindikatu zabranjivao upotrebu određenih taktičkih sredstava.

ropske države još uvijek nezamislive, odnosno da bi izazvale žestok otpor;²

4. da se naočigled svijeta stvara nekonvencionalna diplomacija, koja je već obogatila politički rječnik sintagmom “buldožerska diplomacija”. Glavni su aspekti te nove diplomacije: a) zahtjevi da inozemni funkcionari, bez obzira na njihov formalni rang, direktno komuniciraju sa šefom države, zaobilazeći državne instance s kojima su formalno na istoj statusnoj razini, što je suprotno Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima iz 1964. (čl. 41, st. 1 i 2); b) da inozemni diplomati i drugi izaslanici uspostavljaju direktne kontakte s nižim organima vlasti na terenu, zaobilazeći vladu i ministarstvo vanjskih poslova (to je, također, suprotno članku 41. Bečke konvencije); c) da se daje apsolutni prioritet medijskom showu a ne “tihoj diplomaciji”, koja također omogućuje “tvrdo” pregovaranje; d) čitanje bukvice najvišim državnim funkcionarima pred TV kamerama, što je (još uvijek) nezamislivo u bilo kojoj “normalnoj” državi; e) ulijetanje u kontroverzije bez poslovične diplomatske opreznosti: npr., davanje službenih ocjena i komentara o nekim događajima, tako reći u “realnom vremenu”, koje ne dopušta da se prethodno prikupe vjerodostojne informacije i pomno razmotre svi bitni aspekti tih događaja. Ili pak komentiranje nekih izjava prije no što je pribavljen autentični (prevedeni) tekst. Ukratko, razmjerno spora i oprezna tradicionalna diplomacija pretvorila se – na ovom terenu – u instant-diplomaciju; f) jak otklon od specifičnog diplomatskog idioma prema idiomu predizborne kampanje i visokotiražnih medija u vlastitoj zemlji. Prema tim elementima – a i drugima koje nisam spomenuo – politika pritiska (ili viška pritiska) na ovom terenu znatno odstupa od (još uvijek) važećeg standarda međunarodne komunikacije s “normalnim” državama, pa se čini da je to dovoljan razlog za zasebnu raspravu o toj politici.

Ako smo se s tim suglasili, onda se postavlja pitanje: kako pristupiti tom problemu. Naravno, mogući su različiti pristupi:

1. povijesno-mitološki pristup. Tako: zla kob Hrvatske kao vječite periferije, bezobzirnost i “nezahvalnost” Zapada u teškim trenucima invazija s Istoka³ – pristup koji logično završava u nekoj “teoriji urote”. Bu-

² Tako je prema informaciji Reutera i Hine američki veleposlanik u Ateni, Nicholas Burns, izazvao žestoke reakcije zato što je na svom putovanju po unutrašnjosti pozivao Grke da bolje organiziraju borbu protiv terorizma, da stanu na kraj krađi autorskih prava i liberaliziraju gospodarstvo. Visoki grčki dužnosnici (predsjednik parlamenta i predsjednik Donjeg doma) tražili su od vlade da “obuzda” govornjivog veleposlanika, a predsjednik Donjeg doma je rekao da “veleposlanik ne obavlja primjereno svoju dužnost”. (*Vjesnik*, 8. travnja 1998.)

³ “Na perifernoj udaljenosti od Istoka i od Zapada, ... Hrvatsvo nikada u historiji *Istok a nikad Zapad*, pod fatalnim uplivom jakih civilizacija ... tranzitno područje jakih ekonomskih interesa i koncepcija u sva četiri pravca kompasa, preslabo da se formira u samostalno telo, a ipak toliko otporno da ne biva pretopljeno ... Hrvatsvo u etapi ogromnih fronta, Hrvatsvo

- dući da teorije urote nisko kotiraju na međunarodnom tržištu znanstvenih informacija, bilo je dovoljno samo spomenuti taj pristup;
2. pedagoški pristup. S tog gledišta, pritisci su samo pedagoške mjere kojima je cilj da se ponašanje hrvatske države (odnosno aktualne vlasti) korigira i dovede u sklad sa zapadnim standardima. Osim neugodnih povijesnih konotacija⁴, glavna je mana toga pristupa što apstrahira od nacionalnih i internacionalnih interesa vanjskih “pedagoga”, koji nisu uvijek (često nisu) u skladu s nacionalnim interesima Republike Hrvatske, a ponekad su im sasvim suprotni;
 3. *real-politički pristup*. Pritiscima vanjski “čimbenici” nastoje, u prvom redu, ostvariti vlastite interese, a pozivanje na visoke humanističke vrijednosti i standarde samo je “racionalizacija” i legitimiziranje vlastitih interesa. U tom pristupu postoji “racionalno jezgro”, ali u njemu ima i pretjerane generalizacije i simplifikacije. Time se real-politički interesi stavljaju na istu apstraktnu razinu ekskluzivnog monokauzalnog objašnjenja, kao što je to za klasični marksizam ukidanje privatnog vlasništva;
 4. *političko-ekonomski pristup* koji zastupa ovaj autor. Prema tom pristupu, politika pritiska – u prvom redu prema Hrvatskoj – specifičan je oblik (case) političke komunikacije između zemalja “centra” (core countries) i zemalja “periferije” (peripheral countries). Stoga se ovaj pristup ne bavi pitanjima “povijesnog usuda”, edukacije “odgojno zapuštenih” naroda (pogotovo “nepovijesnih” naroda), stvarnim i metafizičkim problemima “real-politike”, socio-psihološkim racionalizacijama i ideološkim legitimacijama, već u prvi plan stavlja komunikaciju između “core” i “periphery”, pri čemu komunikaciju ne reducira na jezične iskaze (verbalne izjave i pisane tekstove), već obuhvaća i druge neverbalne kodove, odnosno “semiotičke prakse” (Van Dijk, 1998., 197-8). Tu se postavljaju ova pitanja: (1) je li aktualni model komunikacije, koji bi se popularno mogao opisati kao “pritisci bez granica”, tipičan za sve ili bar za solidnu većinu periferijskih zemalja, ili je specifičan za tri bivše jugoslavenske republike, odnosno samo za jednu od njih?; (2) može li se konstruirati, u analitičke svrhe, jedan ideal-tipski model komunikacije “core”-“periphery” i u kojoj mjeri aktualna politika viška pritiska odgovara tom ideal-tipskom modelu?; (3) je li u tijeku poslje-

kao objekt i ratni plen ... što kao kartaš gubi jednu partiju za drugom, Hrvatsvo što plaća svoje kartaške dugove Ugovorima i Obavezama, a onda vodi stogodišnje parnice o svom imaginarnom pravu! ... Nepoznati, prezreni i izrugivani, barbari za Zapad, a Švabe za Istok, Hrvati trče za svojom Modrom Pticom Slobode ... Svi Hrvati beziznimno odriču se stolecima *sami sebe* za volju neke više imaginarne integracije ...” (Ivan Krtalić, *Krleža – za i protiv (1914-1927)*, drugi svezak, Zagreb: 1988., Globus, 309-313).

⁴ Spomenut ću samo dvije konotacije: (1) “teret bijelog čovjeka” u “educiranju” domo-rodca (koji je, po Kiplingu, “poludijete” i “poludemon”) za samostalnost, (2) samoproглаšenje J.V. Staljina za “vodu i učitelja cjelokupnog slobodoljubivog čovječanstva”.

dnjih šest godina taj model uglavnom dovršen, ili se i dalje razvija, te ako se razvija – u kojem smjeru?

Prema ideal-tipskom modelu

Na prvo pitanje (je li aktualni obrazac komunikacije u odnosu prema Hrvatskoj tipičan za komunikaciju “centar” – “periferija”) ne može se pouzdano odgovoriti bez određenog broja monografskih studija. Logično je pretpostaviti da pritisci na različite periferijske zemlje variraju i po frekvenciji i po intenzitetu. Te varijacije ne proizlaze iz samog “svjetskog sustava” već iz različitih čimbenika koji se u odnosu prema sustavu mogu smatrati kontigentnim. To su primjerice: broj stanovnika dotične zemlje, veličina unutarnjeg tržišta, posjedovanje nekih kritičkih prirodnih resursa (u prvom redu, zaliha nafte), veličina stranih investicija (osobito direktnih), geopolitički položaj i značenje dotične zemlje, potpora nekih drugih zemalja (osobito neke stalne članice Vijeća sigurnosti) ili međunarodnih asocijacija, moralno-politički i ideološki čimbenici, o kojima će biti riječi kasnije. Premda utjecaj svakog od tih čimbenika nije jednoznačan, možemo pretpostaviti da će frekvencija i intenzitet pritiska varirati obrnuto proporcionalno s veličinom i utjecajem tih izvansistemskih čimbenika. O tome bi se, osobito u medijima, dalo pronaći podosta ilustrativnih primjera, ali oni ipak ne mogu zamijeniti monografske studije.

Međutim, te očekivane varijacije ne mogu biti argument protiv konstrukcije jednog ideal-tipskog modela i njegove upotrebe u analizi – baš kao što imperfektnost aktualnih tržišta nije argument protiv ideal-tipskog modela “perfektno konkurencije” i njegove upotrebe u ekonomskoj analizi. No, pitanje je kako doći do ideal-tipskog modela: teorijsko-hipotetskom dedukcijom ili pak teorijskom generalizacijom, polazeći od nekoga realnog sustava? Opredijelio sam se za taj drugi put. Kao paradigmu interakcija “centar” – “periferija” uzet ću interakciju između sirotinje i “normalnog” društva, odnosno njegovih agenata – na prvom mjestu onih kojima je profesija “upravljanje siromaštvom” (poverty management), i to u zemlji koja je i sama centar svih “centralnih” zemalja – u SAD.

No tu se postavlja preliminarno pitanje: je li metodološki dopušteno da se američki nacionalni model upravljanja siromaštvom uzme kao osnova za ideal-tipski model komunikacije između “centra” i “periferije” u Wallersteinovu “svjetskom sustavu”? Je li dopušten transfer s nacionalne na internacionalnu razinu?

Pozitivan odgovor na ovo pitanje omogućuje nam redefinicija sustava “core” – “periphery” što je sugerira Ankie Hoogvelt pozivajući se na Manuela Castellsa (Hoogvelt, 1997., 145). Ona smatra da ta podjela nije samo geografska (kako ju je prvobitno definirao Wallerstein), već, u doba globalizacije, sve više socijalna, tj. da i u visokorazvijenim zemljama postoji Prvi svijet i Treći svijet, pa čak i “Četvrti svijet”. Ako prihvatimo tu

(re)definiciju, onda ne vidim nikakve metodološke prepreke za transfer modela komunikacije s nacionalne na internacionalnu razinu.

Kao osnovica za izradu ideal-tipskog modela poslužila mi je studija Davida Matze i Henryja Millera "Poverty and Proletariat", što je uvrštena kao zasebno (14.) poglavlje jednog zbornika o socijalnim problemima u Americi (Merton – Nisbet, 1976.). Posljednji empirijski podaci sadržani u navedenoj studiji potječu iz 1975. Ali, ne izlažem li se time novom prigovoru: podaci su stari 23 godine, a u međuvremenu se stanje možda iz temelja promijenilo. No, ako se takva promjena i dogodila, to nije zapreka da se situacija iz 1975. uzme kao polazište za konstrukciju ideal-tipskog modela, jer taj je model analitički, a ne deskriptivan.

Matzina i Millerova studija

Premda Matza i Miller uvažavaju razliku između "relativnog" i "apsolutnog" siromaštva, u analizi daju prednost apsolutnom siromaštvu, iako priznaju da definicija apsolutnog siromaštva sadržava u sebi "znatnu zonu neizvjesnosti". Ne ulazeći ovdje u prikazivanje njihove operacionalizacije apsolutnog siromaštva, valja ipak spomenuti da je, prema procjeni američkog ministarstva rada (Department of Labor), 1971. blizu trećine američkog stanovništva (30,0%) živjelo u stanju velike oskudice.

"Biti siromašan u Americi ne znači doslovno gladovati. To zapravo znači živjeti u neprekidnom stanju financijske dešperacije i degradacije."⁵

No za svrhe konstrukcije ideal-tipskog modela važnija je subjektivna strana siromaštva. To je podjela (klasifikacija) siromaha na "deserving poor" (u nas bi se reklo poštenu siromasi) i "disrepute poor" (nečasno siromaštvo) ili, nešto rjeđe, "undeserving poor". Prevladava kategorija "disrepute" ili, još gore, "disreputable poor" (što bi se u kontekstu te studije moglo prevesti kao "nepopravljivo nečasno siromaštvo"). Tu klasifikaciju – naglašavaju Matza i Miller – nisu izmislili sociolozi već "normalni" građani. Kategorija "nečasnih siromaha" povezana je sa socijalnom patologijom, što zahtijeva stalni nadzor nad tom kategorijom građana. "Sramota jest patologija siromaštva" – zaključuju Matza i Miller. Samo bolest i starost može efektivno odvratiti negativnu društvenu prosudbu koja povezuje siromaštvo sa sramotom. No i "deserving poor" moraju stalno i opetovano dokazivati svoju društvenu vrijednost.

⁵ Matza i Miller (Merton – Nisbet, 1976., 649). Pa ipak ima i onih koji doslovno gladuju. Tako je prema jednom najnovijem istraživanju (od 1988. do 1994.) utvrđeno da u Americi gladuje deset milijuna ljudi, uključujući četiri milijuna djece. (UPI/Hina) Zanimljivo je da je u predizbornoj predsjedničkoj kampanji 1960. J.F. Kennedy isticao kako svaki deseti Amerikanac odlazi na spavanje gladan. Čini se da se taj podatak u posljednja četiri desetljeća nije bitno izmijenio.

Terminološki pomak od “disrepute” prema “disreputable” odražava ključni pomak u procesu stigmatizacije u kojem je komplicirana interakcija reificirana u vrlo niskom društvenom statusu. Ako se za nekoga kaže da je “disreputable”, to je optužba na koju dotični ne može odgovoriti, pa ona zato proizvodi demoralizaciju, koja povezanost između siromaštva i delinkvencije čini “proročanstvom koje samo sebe ostvaruje” (self-fulfilling prophecy). Pojam pauperizam najbliži je pojmu “disreputable poverty” i sadržava ideju isključenja iz modernog društva. Pauperizam kao moralni porok “definitivno deklasira čovjeka, stavlja ga izvan stare i nove hijerarhije. Za prosjake, skitnice, kriminalce, prostitutke nema mjesta u klasnoj hijerarhiji”.⁶

Pogledajmo sada kako izgleda svakodnevna komunikacija između agenata “normalnog” društva – u prvom redu socijalnih radnika – i “disreputable poor”. U odnosu na te društvene izopćenike potrebno je osigurati kontrolu, regulaciju i moralnu obnovu. Jer, u svom ponašanju oni odstupaju od konvencionalnih standarda. Stoga su njihove navike pogodan predmet potankog istraživanja, njihove smjernice ponašanja zahtijevaju preusmjeravanje a njihovo življenje intervenciju. Izravna odgovornost za te zadatke pripada dužnosnicima “socijalne države” (“socijalnim radnicima”). Zato dotični dužnosnici zauzimaju posebno i trajno mjesto u životu tih “disreputable poor”. Područja nastanjena takvom sirotinjom preplavljena su socijalnim radnicima s kojima se sirotinja svakodnevno susreće i u vlastitom stanu i izvan njega.

Bitan je dio njihova posla utvrditi tko ima uvjete za dodjelu pomoći i tko zaslužuje da mu se produži dodjela pomoći. Odluke o dodjeljivanju pomoći temelje se na prosudbi socijalnog radnika o moralnom karakteru siromaha, a to zahtijeva nadzor nad njihovim postupcima. Prema tome, socijalni radnici vrše temeljnu kategorizaciju siromaha na “deserving poor” i “undeserving poor” te moralno klasificiraju svakog tražitelja pomoći u jednu od te dvije kategorije. Ta moralna klasifikacija pojedinaca njihova je ne samo stručna kompetencija već i njihovo poslanje (vocation). U najužem smislu, to *jest* njihov posao. Ta se klasifikacija mora temeljiti na sistematskom oštroumnom ispitivanju koje zadire u sve pore privatnog života siromaha. Takvo iznimno ispitivanje, koje nije poznato u “normalnom” društvu gdje vrijedi pravo pojedinca na privatnost i zaštita toga prava, vodi stigmatizaciji siromaha i društvenoj degradaciji. Prema L. Coseru, ta degradacija ima dva glavna aspekta: prvi je odricanje od prava na privatnost, što je uvjet za dodjelu pomoći, a drugi je djelomično odricanje od ključnih simbola zrelosti. Naime, za razliku od pripadnika bilo koje druge statusne grupe u društvu koji može trošiti vlastiti novac (ma kako bio stečen) u što hoće i kako hoće, siromah koji je primio pomoć mora položiti račun donatorima, koji onda ocjenjuju je li taj novac utrošen “pametno” ili

⁶ Thomas, William I. and Znaniecki, Florian, *The Polish Peasant in Europe and America*, navedeno prema David Matza i Henry Miller, *op. cit.* 664.

“budalasto”. Siromasi koji primaju pomoć tretiraju se kao djeca, koja moraju položiti račun roditeljima za pametnu uporabu svoga džeparca. Takvom procedurom sirotinja se – po Coserovim riječima – “infantilizira”.⁷

Opisana degradacija pogađa sve primatelje pomoći pa i one koji su klasificirani kao “deserving poor”. One koje su kategorizirani kao “disreputable poor” pogađa i dodatna degradacija time što se njihov nečasni status bilježi, komentira i unosi u dosje. Njih uvijek podsjećaju, ponekad i vrlo glasno – na “undeserving character”. Na taj se način općenito shvaćanje o “disreputable poor” kao donekle subhumanim bićima potvrđuje i učvršćuje. U tom svjetlu Matza i Miller tumače krik jednog neimenovanog crnog primatelja pomoći: “I’m human, I’m human, I’m human”. Ti prljavi kućkin sine (odnosi se na socijalnog radnika – J.Ž.) zar ne vidiš da sam ljudsko biće!” Taj krik – po Juliusu Horwitzu – socijalni radnici posvuda čuju svakog dana.

Kako vidimo, u toj komunikaciji tipa “top-down” (koja je karakteristična za sve hijerarhijske strukture) odozgo dolaze pitanja koja spadaju u zonu privatnosti, pri čemu se siromah ne može pozvati na opće legitimacijsko načelo “to je moja stvar, to se vas ne tiče”, dolaze moralne optužbe koje isključuju svaki protudokaz, dolaze osude i podsjećanja na loš moralni karakter, a pojedinac – kad mu pukne film – može samo vikati “ja sam ljudsko biće”, čime neće nikoga uvjeriti, a može ostati bez socijalne pomoći.

Transfer modela s nacionalne na internacionalnu razinu

Da ukratko rezimiramo glavne karakteristike prikazanog nacionalnog modela.⁸ To su:

⁷ Coser, Lewis, “Sociology of Poverty”, navedeno prema Matza – Miller, *op. cit.*, 670. O tendencijama birokratske (hijerarhijske) organizacije da odrasle ljude u donjem dijelu piramide tretira kao maloljetnike vidi Chris Argyris, “Personal vs. Organizational Goals”, u Robert Dubin, 1974., 116-125.

⁸ Valja napomenuti da Matza i Miller u svojoj izvrsnoj studiji ipak nisu išli “do dna”. Naime, nisu posebno istakli dvije stvari: (1) da “tvrdo jezgro” (hard core) nepopravljivo nečasne sirotinje (disreputable poor) čini afroamerička (crnačka) potklasa (underclass); (2) nisu specificirali sve glavne elemente “socijalnih patologija” koje su vezane u prvom redu uz tu potklasu. To nije samo nasilje (violence) u crnačkim getoima i obični kriminal, već je – prema raširenom shvaćanju u “normalnom društvu” – i sama crnačka kultura patološka. Prema D’Souzi (1995.) tu bi patologiju činile i sljedeće sastavnice kulture crnačke zajednice: pretjerano oslanjanje na (socijalnu) državu (“parazitiranje”), paranoja o rasističkoj uroti, otpor akademskom uspjehu, slavljenje kriminalca, normalizacija vanbračne djece, krnje obitelji (samohrane majke – crnkinje). Drugim riječima, u temelju komunikacije između “centra” i “periferije” na nacionalnoj razini u SAD nalazi se rasizam – doduše, ne više ili ne pretežno biološki, već *kulturni rasizam*. Stoga bi pravo pitanje – na koje u ovom eseju, zbog ograničenog prostora, ne mogu odgovoriti – bilo: nalazi li se kulturni rasizam u osnovi

1. periferni položaj siromaha u američkom globalnom socio-ekonomskom sustavu;
2. “strukturalna irelevantnost”⁹ toga društvenog sloja. Glavni problem u vezi s tim slojem nije “eksploatacija” niti korištenje “ljudskih resursa” nego održavanje “zakona i poretka” (law and order), pogotovo ako imamo na umu da je taj sloj – na razini stereotipa i na razini fakticiteta – povezan s društvenom patologijom;
3. održavanje “zakona i poretka” u “normalnom” je društvu stvar policije i kaznenog sudstva. Međutim, kad je riječ o nezaposlenoj ili podzaposlenoj sirotinji, policija i sudstvo nisu dovoljni, već su potrebni posebni humanitarni dužnosnici ili, u običnom žargonu, “socijalni radnici”;
4. u obavljanju svoje profesionalne funkcije socijalni radnici vrše temeljnu kategorizaciju na “deserving poor” i na “undeserving” ili “disrepute”, odnosno “disreputable poor”. Svakog pojedinca što zatraži pomoć, oni razvrstaju – na temelju moralnih prosudbi zasnovanih na potankom ispitivanju privatnog života – u prvu ili drugu kategoriju;
5. kontrola nad većim dijelom primatelja pomoći vrši se povremenim, često javnim ukazivanjem na njihov loš moralni karakter. Te prijekore adresati moraju, makar i šutke, prihvatiti ako žele dobiti pomoć, odnosno da im se dodjela pomoći produlji;
6. uskrata pomoći je konačna sankcija. No u sankcije spada i prijetnja uskratom pomoći, koja se češće rabi od same uskrate. Ta im prijetnja stalno visi nad glavom, pa se može reći da se siromasi koji primaju pomoć neprestano nalaze pod pritiskom, koji može varirati u intenzitetu.

Kad ovaj model prenesemo na internacionalnu razinu, sličnosti su frappantne:

1. periferni položaj dotičnih zemalja u odnosu na zemlje “centra”;
2. “strukturalna irelevantnost” ili kao gotova činjenica (npr. neke zemlje subsaharske Afrike), ili pak kao snažna tendencija. Jaka povezanost političkih elita dotičnih zemalja s društvenom patologijom: od “političkog kapitalizma”¹⁰, do sukoba niskog intenziteta (međuetnički sukobi);
3. premda nije isključena upotreba “policijskih mjera” (u Somaliji neuspješno, u Bosni dosad uspješno), ipak glavnu ulogu imaju humanitarne

komunikacijskog modela “centar” – “periferija” i na međunarodnoj razini, uključivši i “zapadni Balkan”.

⁹ Taj izraz – koliko je meni poznato – prvi je upotrebio Manuel Castells, 1993., navedeno prema A. Hoogvelt, 1997, 82.

¹⁰ O političkom kapitalizmu vidi Županov, 1997.

međunarodne udruge, mirovne snage (peace keeping forces), prurušeni obavještajci i specijalci, administrativni činovnici u ulozi savjetnika, kontrolora, “pedagoga” i sl.;

4. bitan dio procedure je kategorizacija (dakako, ne više samo pojedinaca već i kolektiviteta: političkih elita, etničkih i etnonacionalnih zajednica pa i država). Kategorizacija je dihotomna: “good guys” vs. “bad guys”, a upotrebljavaju se i druge naljepnice (npr. “multikulturalisti” vs. “nacionalisti”, “demokrati” vs. “fašisti” i sl.). Možda je najvažnija podjela na “kooperativne” i “nekooperativne”. Podjela na “agresore” i “žrtve” maksimalno se izbjegava, iz razloga koji će kasnije biti navedeni;
5. dijeljenje moralnih packi vladajućim elitama i pojedinim vođama čini bitan sadržaj komunikacije, a sankcije (političke, gospodarske, vojne i kulturne) i prijetnja sankcijama je *ultima ratio*. Prema najnovijim američkim informacijama, “više od 75 zemalja, ili 52% svjetskog stanovništva, nalazi se pod američkim jednostranim sankcijama ili im se njima prijeti.”¹¹

Dakako, postoje i razlike koje nisu zanemarive:

1. glavni adresati komunikacije što ide iz “centra” prema “periferiji” nisu pojedinci, već kolektiviteti. Čak i kad se izravno prozivaju i optužuju pojedinci, proces stigmatizacije zahvaća cijeli kolektivitet kojemu pripadaju ili su mu na čelu. Osobito masovni mediji u zemljama “centra” ne prave suviše finu distinkciju između pojedinaca i kolektiviteta (Van Ginneken, 1998., 32-39);
2. periferijske zemlje još uvijek nisu potpuno strukturalno irelevantne u svjetskom ekonomskom sustavu. Još uvijek ima elemenata “eksploatacije” (više u smislu otplate dugova, koji se povećavaju ukamčivanjem neplaćenih anuiteta i kamata, negoli neekvivalentnom razmjenom sirovina za industrijske proizvode). Ali informacijska ekonomija, u kojoj su najvažniji resursi informacije i znanje, sve više gura periferijske zemlje u sferu strukturalne irelevantnosti. Globalni sustav može dobro funkcionirati i bez njih. Time one doista postaju problem “reda i zakona” u međunarodnom političkom sustavu;
3. međutim, na proceduru kategorizacije, moralnog korenja ili moralnog “face liftinga” znatno utječu i neki kontingentni čimbenici koje sam prije spomenuo. Oni mogu bitno modificirati primjenu ovog komunikacijskog modela na pojedine zemlje.

No, sve u svemu, čini se da se ideal-tipski model, konstruiran na bazi američkih unutarnjih iskustava, može dobro primijeniti na većinu perifernih

¹¹ *Vjesnik*, 1. travnja 1998. U tu statistiku nisu bile uračunate najnovije sankcije Indiji.

zemalja, uz dužno uvažavanje razlika i modifikacija izazvanih kontingentnim čimbenicima.

Primjena ideal-tipskog modela na Republiku Hrvatsku

Nas, dakako, ponajprije zanima koliko politika pulsirajućih pritisaka “međunarodne zajednice” za Hrvatsku korespondira s idealtipskim modelom. Ali u analizi Hrvatsku ne možemo sasvim odvojiti od država na njezinoj južnoj i istočnoj granici. Jer međunarodna se zajednica čvrsto drži teorije spojenih posuda. Međutim, tu se susrećemo s ozbiljnim metodološkim problemom: kako odrediti jedinice analize? Jesu li to međunarodno priznate države (Hrvatska, BiH, SRJ),¹² ili je analitički prikladnije uzeti kao jedinice analize glavne etnicitete: Hrvate, Srbe, Bošnjake-muslimane i, u najnovije doba, kosovske Albance? Premda sam skloniji drugom rješenju, ipak je ponekad nužno kao jedinicu analize uzeti državu (u slučaju Hrvatske i SRJ, ali ne i BiH).

Analiza će u daljnjem tekstu biti podijeljena u tri tematska bloka: (1) moralno-politička kategorizacija (jedinice analize glavni etniciteti); (2) dinamika političkog diskursa (jedinice analize su države Hrvatska i SRJ i glavni etniciteti u BiH); (3) sankcije (jedinice analize su države).

1. Moralno-politička kategorizacija

Kao mogući objekti kategorizacije dolaze u obzir:

- a) poginuli i ubijeni pripadnici vojnih i paravojnih postrojbi te civilne žrtve rata svih etnikuma;
- b) raseljene osobe, što je neutralna oznaka za prognanike i izbjeglice. (U daljem tekstu bit će označene simbolima DP — displaced persons);
- c) vladajuće političke elite država i glavnih etničkih zajednica (u BiH);
- d) etnički ili etnonacionalni kolektiviteti.

a) Kategorizacija mrtvih

Dijeli li “međunarodna zajednica” i mrtvace (uključujući i civilne žrtve rata) na “good deads” i “bad deads”? Takva podjela bila bi u skladu s vjekovnim tradicijama sukobljenih strana na ovom prostoru, gdje su se mrtvaci uvijek dijelili na “heroje” i “plemenite” (na “našoj” strani) i “podle

¹² Teorijski je sporno je li SRJ međunarodno priznata država, budući da nije prošla proceduru priznanja utemeljenu na zaključcima Badinterove komisije. No za sve praktične svrhe ona se može tretirati kao međunarodno priznata država, kao što su i Hrvatska i BiH.

kukavice” i “zlikovce” (na “suprotnoj” strani). Ni antifašistički borci nisu u tom pogledu postupali drukčije: razvrstavanje mrtvih obavljalo se već na razini jezičnog idioma – partizanski su borci “ginuli”, ranjenici “umirali”, pristalice i simpatizeri pokreta su “ubijani”, dok su fašisti, suradnici okupatora, kao i svi koji su se na bilo koji način obreli “na pogrešnoj strani”, bivali “likvidirani”. Likvidacija je imala istu konotaciju kao što je u civilnom društvu ima dezinsekcija i deratizacija, što znači da su u toj aktivnosti sva sredstva dopuštena.

Europska antifašistička tradicija sadržavala je – osobito u poslijeratnim godinama – nešto drukčiju klasifikaciju: na strani pobjednika nalaze se pozitivni junaci i časne civilne žrtve, dok na strani pobijedenih nema nikoga: njihovi se mrtvaci (uključujući i civilne žrtve) moraju zaboraviti *bez isprike*.¹³

“Međunarodna zajednica” je *hic et nunc* prihvatila i nametnula (točnije, nameće) strategiju zaborava bez isprike.¹⁴

Razlozi i moguće posljedice takva izjednačujućeg zaborava bez isprike nisu predmet ove rasprave. Naglasio bih za “međunarodnu zajednicu” trenutno najvažniji razlog: spriječiti političku kapitalizaciju ratnih žrtava koja bi sigurno otežala, a možda i onemogućila, politiku pritisaka kao glavni obrazac komunikacije.¹⁵ To se posebno odnosi na Hrvatsku koja vuče hipoteku Jasenovca, a ta hipoteka i “međunarodnoj zajednici” služi kao žeton u igri pritisaka na Hrvatsku. Preciznije rečeno, nije se smjelo dopustiti da Ovčara i Škabrnja (da i ne spominjem druge masovne grobnice koje sve još nisu otkopane) zasjeni ili oslabi tu povijesnu hipoteku.

b) Diferencijacija raseljenih osoba (DP)

Teško je, čak i za međunarodne moćnike, kategorizirati DP iz jednog etnikuma kao “deserving DP”, a pripadnike drugog etnikuma kao “undeserving DP”. Jer, s moralno-humanitarnog stanovišta svi su DP (bez obzira na etničku pripadnost) žrtve ratnih sukoba. “Međunarodna zajednica” ih tako i tretira – bar na razini općih deklaracija. No na razini političke akcije ipak se pravi bitna razlika između DP koji pripadaju različitim etničkim zajednicama.

¹³ Npr., za besmisleni pokolj civila u Dresdenu, većinom izbjeglica pred Crvenom armijom, do danas se nije nitko ispričao.

¹⁴ Sudeње u Den Haagu – kad bi i bilo potpuno nepristrano – nije isprika, kao što to nije bilo ni sudeње u Nürnbergu. Njemačka isprika izrečena je znatno poslije Nürnbergu: kad je kancelar Willy Brandt kleknuo u varšavskom getu.

¹⁵ Kad sam pripremao ovaj tekst zbio se težak diplomatski incident prilikom posjeta Robi na Cooka Izraelu. Teško je zamisliti da bi se premijer jedne male zemlje odvažio zalupiti vrata predstavniku moćne EU da nije raspolagao golemim i neiscrpnim moralno-političkim kapitalom holokausta.

Tako se u vrijeme dok pišem ove retke (travanj 1998.), od Republike Hrvatske ultimativno zahtijeva (pod prijetnjom sankcija EU) da dopusti masovni povratak svih Srba izbjeglih za vrijeme “Oluje”, i to *odmah i sada*, dok se povratak prognanih Hrvata iz zapadne Bosne, koji se zbio u isto vrijeme kad i eksodus hrvatskih Srba i koji je po zakonu spojenih posuda povezan s povratkom Srba izbjeglih u Republiku Srpsku, ne spominje ili odlaže za najmanje 15-20 godina. U BiH je situacija s DP znatno složenija, jer je riječ o DP iz tri, a ne dva etnikuma. No u to u ovoj raspravi nećemo ulaziti, već ćemo se ograničiti na diferencijaciju DP što je “međunarodna zajednica” forsira u Hrvatskoj.

Naravno, o diferencijaciji DP se u Hrvatskoj nije moglo govoriti sve do ljeta 1995. kad su DP pripadali pretežno hrvatskom etnikumu (uz nešto DP iz drugih manjinskih grupa u Hrvatskoj). U razdoblju od ljeta 1991. pa do ljeta 1995., kad su se kolone DP kretale samo u smjeru istok-zapad, ni EU ni SAD nisu praktično učinili ništa da se etničko čišćenje nesrba zaustavi, a kamoli da se dotadašnji DP počnu vraćati u svoje domove. Kad je 1992. UNPROFOR preuzeo svoje odgovornosti u “zaštićenim zonama” (UNPA), ni on nije ništa učinio u tom smislu, jer nije imao ni mandat za to, nego je – naprotiv – dajući tehnički servis “ekscelenciji” Martiću¹⁶ i sam sudjelovao u etničkom čišćenju “zaštićenih zona”.¹⁷ Međutim, kad su kolone novih DP krenule smjerom zapad-istok, u politici “međunarodne zajednice” dolazi do kopernikanskog preokreta, koji je simbolično najavio g. Peter Galbraith spektakularnom vožnjom na traktoru. Dok su do ljeta 1995. hrvatski DP bili za “međunarodnu zajednicu” hrvatski unutarnji problem, a u ograničenoj mjeri i međunarodni humanitarni problem, od 1995. srpski DP postaju međunarodni problem, i to politički, a ne tek humanitarni. Očito je na razini političke pragme izvršena moralno-politička kategorizacija: zna se danas tko su “deserving DP”, a tko su “undeserving DP”. Pri tome su eventualne simpatije i antipatije, ako ih je i bilo, sasvim irelevantne – ta je kategorizacija bila funkcionalni zahtjev komunikacijskog obrasca koji se formirao i učvršćivao u Hrvatskoj. Stoga bi se trenutna situacija s DP mogla lapidarno opisati parafrazom poznatog slogana iz Orwellove “Životinjske farme” — “sve su raseljene osobe (DP) jednake, ali neke su jednakije!”

c) “Good guys” i “bad guys”

Od početka oružanih sukoba vršila se moralno-politička diferencijacija političkih elita i vođa etnonacionalnih zajednica na “good guys” i “bad guys”. Pa ipak, za razliku od filmskog vesterna, kategorizacija je tu nešto više iznijansirana (od “dobrih” ima “boljih”, od “loših” ima “lošijih”), a

¹⁶ Tako je Milana Martića oslovio pred TV kamerama Jasushi Akashi.

¹⁷ Šefovi UNPROFOR-a su se opravdavali da su nemoćni pred krajinskim vođama. Ipak stoji činjenica da je češki bataljun UNPROFOR-a spriječio etničko čišćenje Podlapače u Lici.

osim toga moglo bi se govoriti i o moralno-političkoj “karijeri” pojedinih etničkih ili etnonacionalnih vodstava i vođa. To bi trebalo biti predmetom zasebnih studija kojih, na žalost, nema, a teško da će ih i biti u doglednoj budućnosti.

Dosadašnji razvoj iznjedrio je dvije skupine vođa koji su dobili međunarodni atest kao “good guys”: to je bošnjačko-muslimanski establišment okupljen oko Alije Izetbegovića i njegove SDA te vodstvo kosovskih Albanaca okupljeno oko Ibrahima Rugove. Ali ovdje valja držati na umu napomenu Davida Matze i Henryja Millera da “deserving poor” mora svakog dana iznova dokazivati svoju vrijednost. Tako Rugovini Albanci ne smiju od pasivnog otpora nikad prijeći na aktivni (oružani) otpor, jer – učine li to – bit će promptno proglašeni teroristima (Gelbard ih je na to jasno upozorio). Nešto slično se može dogoditi i bošnjačko-muslimanskom vodstvu ne budu li u svemu slušali međunarodne protektore. Čini se da im se to u posljednje vrijeme i događa, te da “međunarodni čimbenici” polako shvaćaju da su vođe SDA u istoj mjeri nacionalisti kao i b-h hadezeovci.

Srbijanski espeesovci (o Šešeljevim radikalima da i ne govorimo) te hrvatski hadezeovci su, dakako, “bad guys”, premda se njihove “karijere” dosta razlikuju. No i među “bad guys” postoji neko stupnjevanje. Tako su hrvatski hadezeovci (po ocjeni Robina Cooka) lošiji od Miloševićevih espeesovaca, a od hrvatskih hadezeovaca još su gori oni hercegovački. Oni su — da parafraziram jednu mletačku sintagmu iz devetog stoljeća – *pessimī duces Croatorum*.** Međutim, kada su se gospođa Plavšić i gospodin Dodig formalno odvojili od paljanskih vođa, odmah su promaknuti u “good guys” – štoviše, ponekad se kao veliki “multikulturalisti” i “demokrati” ističu kao uzor u koji bi se bošnjačko-muslimanski i hrvatski “nacionalisti” trebali ugledati.¹⁸

No, usprkos svim varijacijama i razlikama u “karijeri”, koje se i dalje događaju, ipak je ispunjen bitan zahtjev komunikacijskog modela o kojem raspravljamo, a to je podjela na “good guys” i “bad guys”.

** Mletačka sintagma glasi “pessimus dux Sclaorum” (odnosi se na kneza Domagoja).

¹⁸ Potraga “međunarodnih čimbenika” za “dobrim momcima” u BiH, a i “šire”, koji bi trebali služiti kao primjer “lošima”, neodoljivo podsjeća na to kako su kulturni rasisti u SAD pronašli uzor-manjine u Azijcima. “Dakako, ako postoje loši drugi (bad others), mora da postoje i dobri drugi (good others), koji služe kao Dobar Primjer i u isto vrijeme kao dokaz da ‘mi’ nismo rasisti. Tu ulogu u SAD igraju Azijci, koji su postali uzor-manjine i kojih se komercijalni i akademski uspjeh često upotrebljava da bi se posramili Afroamerikanci i Latinoamerikanci.” (Van Dijk, 1998., 305). Nevolja je u tome što u Bosni, a i na “zapadnom Balkanu” općenito nema pravih “Azijaca”, već postoje samo virtualni Azijci kad ih proizvede politička pragma.

d) Stigmatizacija i kolektivna krivnja

Još su Matza i Miller primijetili da moralno prosuđivanje i razvrstavanje pojedinaca od strane “socijalnih radnika” vodi stigmatizaciji tako razvrstanih u “normalnom” društvu. Kad je posrijedi moralno-politička kategorizacija etničkih ili etnonacionalnih vođa, proces stigmatizacije neće se zaustaviti na pojedinim vođama, nego će nužno zahvatiti političke stranke i pokrete, kao i institucije vlasti kojima su na čelu. A od toga je samo korak ili čak manje od koraka do stigmatizacije cjelokupne etničke ili etnonacionalne skupine.¹⁹ Dakako, dužnosnici “međunarodne zajednice” čuvat će se da ne učine takav (polu)korak bar na verbalnoj razini, jer moderna civilizacija ne poznaje (ne prihvaća) kolektivnu odgovornost i kolektivnu krivnju. Međutim, “slobodni mediji” ne moraju voditi računa o takvim “takoćutnim distinkcijama”, pa će s lakoćom prihvatiti, a i sami konstruirati, negativne stereotipove pojedinih etničkih ili etnonacionalnih skupina. No bez obzira na to govori li se o negativnim stereotipovima i stigmatizaciji ili – u marketinškim terminima – o lošem “imidžu” i “rejtingu”, u zapadnoj se javnosti stvaraju i čvrsto usidruju negativne “mentalne sličice” koje sigurno znatno utječu na politički diskurs između “čimbenika” centra i jugoistočne europaeriferije.

2. Politički diskurs i njegova dinamika

Time smo došli na najvažniji dio ove analize: politički diskurs kao bitan sadržaj procesa interakcije između “međunarodnih čimbenika” i periferijskih vođa i dužnosnika. Jer, sve se zapravo zbiva u okviru tog diskursa: i moralno-politička prosudba i kategorizacija, i efektuiranje politike pritiska. Komparativno izučavanje pritiska na sve tri (u najnovije vrijeme četiri) “strane” (“parties” u unproforskoj terminologiji) omogućilo bi da se izmjeri intenzitet pritiska na svaku od njih. Istina, čitatelj bi mogao s pravom primijetiti da bi kao mjeru pritiska trebalo uzeti samo “end results” politike pritiska – dakle, sankcije s obzirom na njihov obuhvat i strogost provedbe (enforcement). Ali stroga provedba sankcija može dovesti – i vjerojatno bi dovela – do potpunog prekida komunikacija, a to znači zamrzavanje interakcija, dakle i pritiska što se vrši putem procesa interakcija, odnosno diskursa. Primjer američke blokade Kube, koja traje već četiri desetljeća, može poslužiti kao dobra ilustracija takvog zaključka. Stoga su prijetnje sankcijama uz eventualne djelomične sankcije (formalne i neformalne) prihvatljivije sredstvo za pritisak od totalnih sankcija koje dovode do hibernacije cjelokupnog “mirovnog procesa”. Stoga bi se u središtu

¹⁹ Socijalnim je psiholozima to odavno poznato. Tako primjerice Gordon Allport izričito kaže: “U osnovi svakog stereotipa nalazi se pogrešna i neopravdana generalizacija. Stoga se svaki grupni stereotip, koji sadržava izraženo negativno ocjenjivanje ponašanja ili osobina predstavnika određene društvene grupe (etničke, rasne, vjerske) približava predrasudama.” (Navedeno prema *Sociološki leksikon*, Beograd: 1982., Savremena administracija, str. 673.)

pažnje socijalnog i političkog analitičara morao nalaziti upravo politički diskurs.

No što je to diskurs? Ostavimo li po strani postmodernistička shvaćanja diskursa,²⁰ pojam diskursa može se definirati na različite načine (Van Dijk, 1998., 191-4). Ne ulazeći ovdje u raspravu o različitim definicijama, uzet ćemo taj pojam u njegovu *ograničenom* primarnom značenju. U tom značenju diskurs je – prema Teunu van Dijk – govorni ili pisani *verbalni proizvod* komunikacijskog čina. On obuhvaća dvije komponente: *talk* (govor) i *text* (tekst). Istina, te dvije komponente same ne omogućuju produbljenju analizu (takva bi analiza trebala obuhvatiti i određene neverbalne kodove, odnosno “semiotičku praksu”, a s druge strane strukturu i kontekst diskursa), ali i one omogućuju primarnu kvantitativnu (statističku) analizu, kakva nam, na žalost, nedostaje.

Elementarna usporedna kvantitativna analiza političkog diskursa “međunarodne zajednice” na ovim prostorima trebala bi obuhvatiti:

1. koji sve komunikatori u ime “međunarodne zajednice” nastupaju prema svakoj od dviju država i triju etničkih skupina zasebno (i sam njihov broj na terenu je indikativan), te kvantitativna učestalost (frekvencija) njihovih poruka u određenom vremenskom razdoblju. Kolika je frekvencija poruka za svakog adresata zasebno;
2. koji su konkretni i specifični zahtjevi postavljeni pojedinim adresatima. Kako je definirana očekivana “kooperativnost” svakoga pojedinog adresata;
3. opći ton poruka: jezik i stil u usporedbi s važećim međunarodnim diplomatskim standardima. Tu bi svakako valjalo posebno analizirati i neverbalne kodove koje su zabilježile TV kamere;
4. prijeteće sankcijama: od općenitih nespecificiranih prijetnji do ultimativnih zahtjeva, posebno za svakog adresata;
5. bilo bi korisno ispitati i neke specifične obrasce političkog diskursa za zasebne adresate. Tako, čini se – to bi trebalo empirijski provjeriti – da se u komunikaciji s Republikom Hrvatskom rabe dva obrasca: jedan je “toplo” – “hladno” (primjenjuju ga pretežno Amerikanci), a drugi je obrazac ruske (lutke) babuške (primjenjuje ga pretežno EU). Za SRJ (Miloševića) obrazac je, čini se, ovakav: na male (čak iluzorne), ali teško iznuđene pomake, reagira se “dividendama mira” i potvrđivanjem da je, *en fin de compte*, Milošević nezamjenjivi igrač u ukupnom mirovnom procesu. Na to ćemo se vratiti kasnije.

Premda bi definitivni zaključci o jednoobraznom ili diferenciranom diskursu trebali sačekati rezultate kvantitativne analize (ako je u doglednom vremenu bude), čak i medijske informacije o tom diskursu (ne samo hr-

²⁰ O postmodernom diskursu vidi Du Gay, 1996., 40-50.

vatskih i ne samo “državnih” medija) dopuštaju da se formuliraju neke hipoteze i sugeriraju neka hipotetska objašnjenja. Hipotetski je zaključak da je politički diskurs prema Hrvatskoj bio znatno intenzivniji, kako s obzirom na pluralitet komunikatora, frekvenciju poruka, na njihov opći ton i domašaj specifičnih zahtjeva, tako i na rekurentne prijetnje sankcijama. Ako su ta zapažanja točna, onda bi se moglo zaključiti da je od svih adresata hrvatska država i hrvatska etnička zajednica bila (i još je) podvrgnuta jačem pritisku od ostalih aktera ove priče. Dapače, moglo bi se reći da je hrvatska strana bila i ostala privilegirani objekt politike pritiska. Kvantitativni omjeri onih koji odgovaraju pred Haaškim sudom govore u prilog toj hipotezi. Kako to objasniti?

Možda bi najjednostavniji odgovor bio: Hrvatska je privilegirani objekt politike pritiska zbog političkog pragmatizma “međunarodnih čimbenika”. Naime, političari (tuzemni i inozemni), baš kao i obični smrtnici, u svojim postupcima često idu linijom manjeg otpora. Ako procijene da će Hrvatska pružiti manji otpor negoli neki drugi igrači, tada će – razmjerno takvoj procjeni – na nju izvršiti jači pritisak nego na ostale.

No time smo otvorili novo pitanje: a zašto Hrvatska, odnosno njezin politički vrh, pruža manje otpora negoli, primjerice, Miloševićeva Srbija (SRJ)? Zato što poliformna “međunarodna zajednica” mora prema objektu pritiska nastupati unisono. Kad je riječ o Hrvatskoj, ta se jednoglasnost razmjerno lako postiže. Međutim, kad je riječ o Srbiji (SRJ), Rusija će nastojati da se pritisak ublaži i razvodni. Ta konstanta ruske politike – razlozima kojima se ovdje nećemo baviti – izrazila se i u najnovijoj kosovskoj krizi (u prvom tromjesečju 1998.). Rusija se pritom može poslužiti pravom veta u Vijeću sigurnosti (a može joj se u tome pridružiti i Kina), ali i bez formalnog veta ona može blokirati donošenje oštrijih mjera pritiska u Kontaktnoj skupini. Usput rečeno, ni bošnjačko-muslimanska strana nije bez aduta na međunarodnoj sceni. Suviše jak pritisak na tu stranu mogao bi navući ljutnju muslimanskog svijeta, posebno arapskih zemalja, njihovih vlada i međunarodnih udruga, što bi moglo naškoditi golemim političkim i gospodarskim interesima i SAD i vodećih zemalja EU. Hrvatska nema nikakvih aduta u međunarodnom okruženju koji bi mogli ublažiti pritisak. U tom smislu ona je privilegirani objekt pritiska, odnosno ona je najbliža idealtipskom modelu komunikacije “centar” – “periferija”.

Premda je to objašnjenje *grosso modo* točno, ono ipak nije dovoljno. Naime, već sama činjenica da je Hrvatska (zbog svoga međunarodnog položaja) “kooperativnija”, djeluje kao autonomni faktor ponavljanja, a i pojačavanja pritiska. “L’appetit viens en mangeant!” Ali čiji apetit?

Ovdje moramo napustiti reificirani pojam “međunarodne zajednice” kao homogene, makar i poliformne, cjeline i izvršiti njezinu sociološku raščlambu. U prvom redu valja obratiti pozornost na mehanizam vršenja pritiska. Pritisak se ne efektira samo, pa ni pretežno, kroz tradicionalne diplomatske kanale, već najprije preko raznih emisara (specijalnih savjetni-

ka, posebnih predstavnika, izaslanika, supervizora, itd.) bilo vlada, ministarstava vanjskih poslova ili međunarodnih javnih asocijacija i udruga, uključujući i nevladine organizacije (NGO). Njihov obrazac djelovanja “na terenu” vrlo je sličan djelovanju “socijalnih radnika” u SAD koje smo prije opisali. Ti su agenti većinom “druge političke violine”, a neki i “treće”, a usidreni su u nacionalnim i međunarodnim birokracijama, što se lijepo izražava u njihovu *modus operandi*. Premda je to dobro poznato, nerijetko se smeću s uma njihovi specifični interesi koji bi se mogli označiti anglosaksonskim terminom “vested interests”. Kao paradigmu tih posebnih interesa uzet ću poseban sloj za upravljanje sirotinjom u Velikoj Britaniji u predtačerovska doba, a koji su fabijevci nazivali “nova ljevica”.²¹

Ta se “nova laburistička ljevica sastoji od namještenika lokalnih vlasti i ‘dobrovoljnih agencija’ koji su pripadnici ‘welfare’ profesija: učitelji, socijalni radnici, razni savjetnici za socijalnu skrb i stambena pitanja, ‘istraživači’ i sl. Ta socijalna grupa zarađuje dohodak iz upravljanja siromaštvom (management of poverty). Stoga je od životne važnosti za održanje srednje-klasnog stila života i potrošnje ovih velferista da se siromaštvo u gradskim jezgrama (iz kojih se iselila srednja klasa) održi na stalnom nivou, a time i broj slučajeva, njihovih klijenata. Kao lokalni politički funkcionari oni čine sve da se spriječi smanjivanje siromaštva: počevši od protivljenja da se u gradske jezgre dosele industrije koje bi pružile kvalitetna radna mjesta, od protivljenja izgradnji kvalitetnijih stanova (u koje bi se mogli doseliti i imućniji pojedinci), pa do školskih programa koji uče takvim predmetima kao što su ‘citizenship’ ili ‘community studies’, ali ne i predmetima pomoću kojih dijete može uspjeti u struci – dakle, odgoj za deprivaciju, a ne protiv deprivacije. Dakle, čisti je klasni interes ove veoma homogene ‘lijeve’ grupe da očuva kontrolu nad sredstvima koja englesko društvo troši na lumpenproletariat, odnosno nad samim lumpenproletariatom.” (Županov, 1983.)

Djelovanje UNPROFOR-a zadivljujuće je odgovaralo ovoj paradigmi, s tim što su oni upravljali ne samo siromaštvom već i konfliktom. U biti, njima je odgovaralo perpetuiranje konflikta *ad calendas graecas*, a to i jest bit krilatice “pregovori, pregovori i samo pregovori”.

Motivacija raznih “izaslanika” u biti je slična. Njihov položaj u nacionalnim i međunarodnim administrativnim hijerarhijama (materijalni standard, status, promocija) ovisi o njihovim performansama u upravljanju konfliktom u perifernim zemljama jugoistočne Europe – konfliktom koji je izgubio ratnu dimenziju, ali koji nije ugašen. Njihova je funkcija trojaka: (1) prenositi zahtjeve vrhunskih nacionalnih i internacionalnih dužnosnika sukobljenim stranama; (2) “otkrivati” prekršaje i prekršitelje primjene Daytonskog ugovora (kontrolor u načelu mora nešto pronaći, jer inače dolazi u pitanje njegova funkcija) i dijeliti packe na terenu; (3) demonstrirati da se, unatoč prekršajima i prekršiteljima, postiže napredak i da je

²¹ “The New Left – an Economic Analysis”.

fine finaliter “situacija pod kontrolom”. Te se funkcije mogu uspješno obavljati tamo gdje je otpor slabiji (odnosno “kooperativnost” veća). U tom smislu formiraju se i određena očekivanja: od Hrvatske se očekuje da ispunjava sve nove i veće zahtjeve; od Srbije, koja ima mnogo tvrdi stav, očekuju se manji čak i simbolički pomaci, kako bi se pokazalo da se i tamo ostvaruje neki “napredak”. Za te sitne ustupke dodijelit će se neka, makar i simbolička, moralna nagrada. Međutim, svaki hrvatski ustupak bit će proglašen nedovoljnim, tražit će se više, pa bilo to i realno nemoguće. Ako pritom naiđu na nešto jači otpor, to će biti shvaćeno kao iznevjerena očekivanja, koja mogu pobuditi i emocionalne reakcije. Dakako, osim specifičnih zahtjeva, postoje i stalne dežurne teme, kao “sloboda medija” i “prava manjina”.

Ali postoje i neki drugi činitelji zbog kojih Hrvatska naprosto privlači munje i gromove. Naime, neka se utanačenja ili obveze ne ispune na vrijeme i na način kako je bilo dogovoreno, na terenu se dogode ispadi i incidentne situacije na koje izvršna vlast na vrijeme ne reagira, što dovodi u pitanje njezin kredibilitet. To se onda tumači kao “kooperativnost” s figom u džepu. To je ipak samo jedna plauzibilna hipoteza.

Ali moguća je i druga hipoteza. Često je to rezultat administrativne neefikasnosti državne uprave. Ta se neefikasnost izražava: (1) u vrlo sporom reagiranju: kad je riječ o promjenama u politici i proceduri, informacije-upute dugo “putuju” od vladina centra do izvršnih organa na terenu, odnosno njihova je recepcija prespora. Slična se pojava zapažala i u socijalističkoj Jugoslaviji²²; (2) hrvatska administracija u pravilu ne djeluje *proaktivno* (nije orijentirana na to da predvidi i preduhitri događaje i da ih preusmjerava i modelira prema nacionalnom interesu, da munjevito reagira ako događaji krenu neželjenim smjerom), već *reaktivno*: tek kad se loše stvari već dogode, a i tada se s reakcijom čeka dok ne dođe do krizne situacije. U razvijenim zapadnim zemljama i administracija i biznis djeluju brzo i proaktivno, pa im je teško shvatiti da u Hrvatskoj još traje tradicionalni obrazac akcije: reagirati tek kad dođe do kritične situacije. Taj je obrazac na Zapadu napušten, pa im je onda najlogičnije objašnjenje “figa u džepu”.

Međutim, “administrativna neefikasnost” obilježila je i akcije EU na rješavanju “jugoslavenske krize”. Evo što o toj temi, potaknuta najnovijim zbivanjima na Kosovu, piše predsjednica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, Sonja Biserko: “Međunarodna zajednica kao aktivan faktor

²² U osobnom (neobjavljenom) dnevniku zabilježio sam 15. rujna 1955. i ovo: “Smoleovi članci bili su zabranjeni, ali dok je ta birokratska mašina stigla do Zagreba, on je ispucao čitav šaržer od 19 članaka. A onda im je Mikojan to donio pod nos na pregovorima u Moskvi.” Ili, “Šiblov komentar: dok u Jugoslaviji neka stvar uđe u mozak, treba četrdeset dana”. Moj komentar u Dnevniku: “Trebalo je četrdeset dana s Đilasovim člancima i četrdeset s Palavršićevim ... (on je) u vrijeme kad smo tražili i dobili gotovo beskamatni kredit, pisao onih svojih 15.000 km puta po SSSR-u.”

naše krize i dalje ne pokazuje odlučnost, niti uočava povezanost kosovskog pitanja s još uvek neizvesnom budućnošću Bosne i Hercegovine. Insistiranje na dijalogu djevu strana je samo izraz njihove nesprenosti da do kraja završe svoj posao. Međutim, njihovo prisustvo u regionu je neizbežno, samo dolazi *uvek sa zakašnjenjem* (podvukao J.Ž.). Tek stvaranjem nove realnosti oni dolaze s rešenjima koja su naknadno teška i spora ... Što bi značilo stvaranje nove realnosti na Kosovu? Masovno etničko čišćenje i nove tragedije." Po mišljenju autorice, ponavlja se već viđeno. "Međunarodna zajednica je nažalost propustila priliku da za bivšu Jugoslaviju nađe globalno rešenje sa jednakim principima za sve. Odnosno propustila je priliku da rešenje sa Haške konferencije 1991. nametne svim balkanskim akterima. Sada to radi parcijalno uz mnogo veće napore i mnogo veću cenu."²³

Premda se i "neefikasnost" međunarodne zajednice može protumačiti kao "figa u džepu", to ipak ne čini suvišnim fundamentalno pitanje: kako hrvatski establišment percipira neke bitne karakteristike i trendove suvremenih informacijskih društava iz kojih i dolaze najjači pritisci. Socijalna kognicija tih odlika i trendova ne ide dalje od ukazivanja na sporost i manjkavost političkog marketinga koji bi trebao djelovati na korekciju hrvatskog imidža i rejtinga u zapadnim demokratskim zemljama. To *jest* marketinški (dakle i tehnički) problem, ali adekvatan i uspješan marketing naprosto nije moguć ako se ne shvati: (1) opći trend prema "virtualnoj realnosti" na svim područjima života i ljudskog djelovanja, pa i u politici; (2) da su postmoderna zapadna društva (na prvom mjestu američko) potrošačka društva u kojima su "simulacije" i "simulakra" usisali društvenu realnost kako je mi (još) shvaćamo (Ritzer, 1998.). To je vrlo ozbiljna tema koja je u nas – izuzmemo li šaćicu informiranih socijalnih znanstvenika – jedva načeta. Hrvatska javnost i establišment podjednako teško mogu shvatiti da "pritisci" dolaze iz društvenog univerzuma koji je kvalitativno različit od našeg. Velik dio naših "nesporazuma" sa SAD-om i EU dolaze iz obostranog nerazumijevanja te fundamentalne razlike. Uzgred rečeno, čini se da su u bošnjačko-muslimanskom establišmentu nešto bolje shvatili i iskoristili tu razliku – i to im se dosad isplatilo. Na tom tragu valja razumjeti opasku britanske novinarke Nore Beloff, koja je pred dvije godine kazala da Haris Silajdžić ima "svileni jezik".

Na kraju ove kratke analize naveo bih još jedan mogući činitelj privlačenja političkog elektriciteta: to je gotovo kompulzivno svakodnevno ponavljanje hrvatskih aspiracija na ulazak u "euroatlantske integracije". Mnogi će čitatelji biti iznenađeni tom tvrdnjom, ali jedan misaoni eksperiment na razini teorijskog modela sugerira baš taj zaključak. Zamislimo sustav koji se sastoji od dva aktera: A i B. Interakciju A puta B bitno će odrediti struktura (distribucija) moći u tom sustavu. Pretpostavimo da je struktura moći asimetrična: A ima vrlo veliku, a B vrlo malu moć. Odakle ta

²³ *Helsinkička povelja*, god. III, no. 4, mart 1998., Beograd.

asimetrija? Otuda što A posjeduje (kontrolira) neke resurse koji su za B-a od vitalne važnosti, pa može B-u uskratiti pristup tim resursima. Zbog toga je B ovisan o A-u. U onoj mjeri u kojoj je B ovisan o A-u, A ima moć nad B-om. Što bi se dogodilo kad bi B, makar i privremeno, odustao od pristupa resursima što ih kontrolira A? Moć B-a ne bi se time povećala, ali bi se moć A-a nad B-om bitno smanjila. Tip distribucije moći bitno bi se izmijenio: distribucija ne bi više bila “oligarhijskog tipa”, već “anarhičnog tipa” (oba aktera imala bi podjednako malu diferencijalnu moć). U tom bi se slučaju sustav A puta B raspao, što znači da bi ponašanje B-a izmaklo kontroli A-a. Ako je A-u, iz bilo kojeg razloga, važno da održava neki stupanj kontrole nad B-om, A bi vjerojatno bio spreman na neke ustupke B-u kako bi ga privolio na povratak u prethodno stanje asimetrije. Međutim, ako B stalno naglašava kako mu je važan pristup resursima što ih kontrolira A, A će zaključiti da može pojačavati pritisak na B-a kako bi taj pristao na još veće ustupke koji su u funkciji kontrole A-a nad B-om. Zamijenimo simbol A simbolom EU, a simbol B simbolom CRO, i dobit ćemo upravo onakav rezultat kakav sam gore sugerirao. A na anarhičnom obrascu distribucije, da bi se u EU iznudili neki politički poeni, temelji se taktika kojom se Milošević vrlo vješto i uspješno služi, bez obzira na dugoročne posljedice takve taktike.

Usprkos ovom teorijskom izvođenju, mnogi će čitatelji sugerirati drukčiju hipotezu: da su hrvatski dužnosnici, koji stalno govore o ulasku u “euroatlantske integracije”, u duši eurofobi koji zapravo ne žele nikakvu integraciju, da EU to “zna” i da zbog toga reagira pojačavanjem pritiska. A odakle to EU “zna”? Pa iz samih službenih izjava hrvatskih funkcionara, koji ponekad u jednom dahu sa željama za što brži put Hrvatske “u Europu” spočitavaju Zapadnoj Europi u najmanju ruku nekorektno ponašanje prema “predziđu kršćanstva” u posljednjih pet stoljeća (od provale Osmanlija pa do velikosrpske agresije). Možda takve izljeve briselski eurokrati i njihovi visoki šefovi i tumače kao eurofobiju, ali bar njihovi povjesničari, koji su stručnjaci za “Balkan”, znaju da su Hrvati prije kverulanti nego eurofobi – prema Krležinim riječima, hrvatske su političke elite stoljećima “najtipičniji kverulanti na globusu”.²⁴ Na taj kverulantski diskurs eurounijski političari i birokrati nisu naviknuti, ali sumnjam da je to neki dodatni specifični razlog kontinuiranog pritiska. Meni se čini da prethodni misaoni eksperiment na razini teorijskog modela bolje objašnjava stvarna zbivanja od teorije o eurofobiji.

3. Sankcije

Na kraju, osvrnimo se letimice i na treći tematski blok: sankcije. Ostavimo po strani pitanje o moralnoj i međunarodno-pravnoj legitimnosti

²⁴ Ivan Krtalić, *Krleža za i protiv*, op. cit., str. 309.

sankcija,²⁵ a također i embargo na uvoz oružja 1991. za sve bivše jugorepublike, te 1998. za SRJ i Albance. Nećemo govoriti o neformalnim (“tihim”) sankcijama, kojih je postojanje teško uvjerljivo dokazati. Ograničimo se na formalne i sveobuhvatne sankcije kojima je bila izložena SRJ od 1992. pa do zaključenja Daytonskog sporazuma, kad su ukinute (makar je ostao “vanjski zid” sankcija). Ovdje nas zanimaju stvarni efekti sankcija.

Tu nam odmah pada na um katastrofalna inflacija kakva u Europi nije zabilježena od Weimarske republike do danas. Ta je inflacija paralizirala službeno gospodarstvo i srozala standard stanovništva na vrlo niske grane. No, ako je megainflacija bila posljedica sankcija, kako to da je ona prevladana gotovo dvije godine prije Daytonu? Čini mi se da je točniji zaključak da su sankcije poslužile kao dimna zavjesa za neviđenu pljačku stanovništva od strane “političkih kapitalista”.²⁶ Uostalom, u srozavanju gospodarstva imali su velikog udjela i drugi činitelji a ne samo sankcije. Možda je najvažniji rezultat sankcija jako ubrzanje trenda prema kriminalizaciji gospodarstva.²⁷ Jesu li sankcije dovele do bilo kakve strategijske preorijentacije srbijanskih političkih i intelektualnih elita? Očito nisu. Miloševićovo taktičko manevriranje oko blokade Republike Srpske na Drini prije Daytonu, u Daytonu i poslije Daytonu teško se može pripisati sankcijama. Prihvaćanje Daytonu više se može pripisati vojnom porazu u Hrvatskoj i BiH negoli sankcijama. Ukratko, čini se da su sankcije mnogo učinkovitije dok se njima prijeti, negoli kad se stvarno primijene.

Budućnost (evolucija) opisanog komunikacijskog modela

Komunikacijski model “core” – “periphery” otvara mnoga pitanja. Na neka smo pokušali odgovoriti u ovoj raspravi, a na neke se još ne može odgovoriti. Ograničili smo se na konstrukciju idealtipskog modela i na njegovu primjenu “južno od Slovenije i sjeverno od Makedonije”. Ipak koliko god izbjegavali nagađanjima (makar ih okrstili hipotetičkim izvođenjem), ne možemo zaobići fundamentalno pitanje: je li (do)sadašnja politika pritisaka dovršen model, ili ona evoluirala prema potpunom ili djelomičnom

²⁵ Austrijski profesor, dr. Hans Köchler, smatra sankcije kao kolektivno kažnjavanje moralno neprihvatljivim. A kako se pritiskom na civilno stanovništvo želi prisiliti vladu neke zemlje da izmijeni neku svoju politiku, to – smatra Köchler – sankcije na neki način pripadaju fenomenu terorizma. (*Vjesnik*, 20. travnja 1998.)

²⁶ Umjesto termina “politički kapitalizam” možda bi plastičniji bio izraz “pajdaški kapitalizam” (crony capitalism). Vidi Rutland, Peter and Kogan, Natasha, “The Russian Mafia: Between Hype and Reality”, *Transitions*, Vol. 5, no. 3, March 1998. Tu je pljačku u SRJ izvrsno analizirao beogradski ekonomist Mladan Dinkić (Dinkić, 1997.)

²⁷ O kriminalizaciji gospodarstva u ratovima “niskog intenziteta”, koji se u zapadnoj literaturi često nazivaju građanskim ratovima, vidi Kopp, Pierre, “Embargo et criminalisation de l'économie”, u Jean et Rufin, 1996., 425-465.

protektoratu? Hoće li se međunarodni protektorat ograničiti na BiH ili je ta čudna država samo poligon za testiranje s jednim okom na BiH, a s drugim na njezine susjede, osobito na Hrvatsku? Dakako, i u daytonskoj je Bosni evolucija prema protektoratu još u eksperimentalnoj fazi, pa je njezin uspjeh još neizvjestan. Pa ipak, neka najnovija zbivanja u Hrvatskoj nakon odlaska UNTAES-a²⁸ nameću pitanje: nije li riječ o “puzajućem” protektoratu? Naravno, tek će stvarni razvoj događaja dati konačan odgovor na to pitanje.

Literatura

- D'Souza, D. (1995.), *The End of Racism: Principles for a Multiracial Society*, New York: Free Press
- Dinkić, M. (1997.), *Ekonomija destrukcije*, Stubovi društva, Beograd
- Du Gay, P. (1996.), *Consumption and Identity at Work*, London: Sage Publications
- Dubin, R. (1974.), *Human Relations in administration*, 4th edition, Englewood Cliffs: Prentice-Hall
- Hoogvelt, A. (1997.), *Globalisation and the Postcolonial World*, London: Macmillan
- Jean, F. et. Rufin, J.C., eds. (1996.), *Économies des guerres civiles*, Paris: Hachette
- Merton, R.K. and Nisbet, R., eds. (1976.), *Contemporary Social Problems*, New York: Harcourt Brace Jovanovich
- Ritzer, G. (1998.), *The McDonaldization Thesis*, London: Sage Publications
- Van Dijk, T. (1998.), *Ideology*, London: Sage Publications
- Van Ginneken, J. (1998.), *Understanding Global News*, London: Sage Publications
- Županov, J. (1993.), “Znanje, društveni sistem i 'klasni' interes”, *Naše teme*, 7-8, 1048-1054.
- Županov, J. (1997.), “Tranzicija i politički kapitalizam”, *Hrvatska gospodarska revija*, god. XLVI, broj 12, 1399-1407.

²⁸ Upadljiva je tendencija različitih promatrača i supervizora (osobito onih iz OESS-a) da prošire svoj mandat na cjelokupni teritorij Hrvatske (Mate Granić u TV emisiji “Otvoreno” 23. travnja 1998.). To bi proširenje mandata, serijom presedana, neizbježno vodilo u uspostavu protektorata nad Republikom Hrvatskom. Osim toga, čini se da su oesesoenci u odstupanju od diplomatskog kodeksa nadmašili sve dosadašnje rekorde.

Josip Županov

*POLITICS OF PRESSURE AS AN IDEAL — TYPE
MODEL OF POLITICAL COMMUNICATION BETWEEN
“CENTRE” AND “PERIPHERY”*

Summary

The policy of pressure on Croatia as an illustrative - although not isolated - example has not inspired empirical and theoretical studies of this phenomenon. The discussion has remained at the level of everyday political discourse, even “coffee-house politics”. Due to its extreme topicality, as well as its theoretical “solvency”, the author has attempted with this essay to come up with a theoretical definition of the concept of pressure and to demonstrate on the Croatian example its goals, scope, dynamics and future prospects and outcomes. Among the existing approaches, the author has chosen the “politico-economic approach” which defines the policy of pressure as a specific form of political communication between the “centre” and the “periphery” in Wallerstein’s “world system”. The example of Croatia serves the author as an ideal-type model of such communication through a combination of political science and sociological analysis. In his opinion, and due to certain favourable contingencies, Croatia is the nearest to the ideal type of such communication.

Due to a lack of systematic empirical data, the discussion naturally remains at the theoretical-hypothetical level, and should be understood as an invitation to further discussion and as an incentive for more extensive empirical research.

However, since this is a very dynamic phenomenon, the question is: is the author’s argumentation still valid today as it was at the time when the essay was written? There have been two changes: (1) the war on Kosovo which proves the author’s hypotheses; and (2) a certain “thaw” in the relations between the international community (particularly USA) and Croatia (it is still unclear whether this change concerns the fundamental strategic trends or is solely a “politico-meteorological” phenomenon (the alteration of colder and warmer periods). This is why the author did not deem any alterations in the text necessary; one should wait and in the meantime expose the (hypo)theses to some critical scrutiny.